

Grzegorz Majchrzak

Tajny współpracownik „Merkury” : przypadek Anatola Konsika

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 17, 423-427

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Majchrzak
Warszawa

Tajny współpracownik „Merkury”. Przypadek Anatola Konsika

W przypadku wielu tajnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa PRL nie zachowała się pełna dokumentacja dotycząca współpracy (teczki personalne i pracy). W wielu przypadkach mamy do czynienia z pojedynczymi dokumentami, a nawet jedynie z zapisami ewidencyjnymi. Często więc nie jesteśmy w stanie w pełni odtworzyć, opisać jej zakresu. A niekiedy nawet stwierdzić, czy faktycznie miała ona miejsce.

Jednak na nieszczęście byłych agentów bezpieczeństwa była ogromnym aparatem biurokratycznym. I nawet przy najdokładniejszym zacieraniu śladów zawsze zachowują się jakieś dokumenty. Poniżej opis przypadku Anatola Konsika, byłego przewodniczącego Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Zakładach Włókien Chemicznych „Chemitex-Stilon”, członka Zarządu Regionu Gorzów Wielkopolski oraz Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, a zarazem tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa o pseudonimie „Merkury”.

Jak wynika z zachowanej ewidencji operacyjnej, Konsik został zarejestrowany w dniu 26 kwietnia 1977 r. (początkowo w charakterze kandydata na tajnego współpracownika, a następnie tajnego współpracownika) przez Wydział III Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Gorzowie Wielkopolskim. Natomiast z sieci agenturalnej wyrejestrowano go w dniu 5 listopada 1985 r. w związku z przekazaniem (jeszcze pod koniec sierpnia 1982 r.) jego akt do Departamentu I MSW, czyli wywiadu¹.

Niestety w jego przypadku współpracę z SB można odtworzyć jedynie częściowo, głównie dzięki aktom dotyczącym rozpracowania gorzowskiej „Solidarności”, dokumentacji działań w związku z I Krajowym Zjazdem Delegatów NSZZ „Solidarność”, który odbył się (w dwóch turach) we wrześniu i październiku 1981 r., a także archiwaliom dokumentującym rozpracowanie Bogusława Gruszczyńskiego, członka Zarządu Regionu Gorzów Wielkopolski.

¹ Najprawdopodobniej materiały dotyczące współpracy Konsika z gorzowską SB zostały włączone do akt sprawy (rozpracowania operacyjnego) kryptonim „Melkur” prowadzonej przez Wydział II Departamentu I MSW od 25 października 1985 r. i razem z nimi zniszczone w połowie stycznia 1990 r. (zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), IPN BU 01746/4, k. 51. Postanowienie o zniszczeniu akt sprawy czynnej Departamentu I MSW dot. Konsika Anatola z dnia 15 stycznia 1990 r.).

Na temat jego współpracy przed I KZD wiadomo niewiele. Z tego okresu udało się dotychczas odnaleźć tylko jedną informację przekazaną przez niego Służbie Bezpieczeństwa. 29 maja 1980 r. poinformował on SB, że w ZWCh „Chemitex-Stilon”, a dokładnie w jednym z jego oddziałów „panuje nastrój niezadowolonia”. Zaistniała sytuacja miała związek z próbami wprowadzenia nowych norm pracy. W efekcie 28 maja grupa pracowników udała się w tej sprawie do rady związkowej z interwencją i grożąc zwolnieniem się z pracy, uzyskała rezygnację ze zmiany norm².

Paradoksalnie więcej wiemy na temat jego oceny ze strony SB. Otóż w związku ze zbliżającym się zjazdem „Solidarności” komendy wojewódzkiej MO z terenu całej Polski przygotowały zestawienia z jednej strony delegatów na zjazd, a z drugiej posiadanej wśród nich agentury. W tym sporządzonym w Gorzowie Wielkopolskim znalazł się również tajny współpracownik „Merkury”, czyli Konsik. W dniu 12 sierpnia 1981 r. charakteryzowano go w sposób następujący:

„[...] reprezentuje wysoki poziom intelektualny, posiada duży autorytet – zarówno w środowisku działaczy Zarządu Regionalnego NSZZ «Solidarność» [Gorzów Wielkopolski – GM], jak też w miejscu pracy. Posiada duże wyrobienie społeczno-polityczne, jest dobrym mówcą, potrafiącym zjednać sobie uznanie środowiska. W odniesieniu do Zarządu Re[gionu] NSZZ «Solidarność» posiada duże możliwości operacyjne. Przekazywane przez niego informacje są wiarygodne. W dotychczasowym przebiegu współpracy nie stwierdzono dezinformacji ze strony TW”³.

W okresie I KZD należał (obok tajnych współpracowników „Rafała”, „Dorna”, „Kamila”, „Władka”, „Joli”, „Marka”, „Grażyny”, „Henryka” i „Marcina” oraz kontaktu obywatelskiego „CZ”), do tych agentów, których zamierzano wspierać w wyborach na członków władz krajowych. Takie przynajmniej zalecenia przekazano 12 września 1981 r. komendantom wojewódzkim MO oraz ich zastępcom ds. SB⁴.

W czasie drugiej tury zjazdu Służba Bezpieczeństwa uzyskała od niego łącznie 11 informacji (3 z nich uznano za bardzo dobre, a kolejnych 6 za dobre)⁵. Informował SB m.in. o „rozgrywce personalnej” między Lechem Wałęsą i Andrzejem Gwiazdą, o ulotkach wiezionych na zjazd przez jego kolegę z Regionu Gorzowskiego Ryszarda Sawickiego, opiniach na temat I KZD⁶, treści rozmów kularowych czy

2 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie, IPN Sz 0159/7, k. 131. Meldunek Wydziału III „A” KW MO w Szczecinie z 29 maja 1980 r.

3 AIPN, IPN BU 0236/270, k. 148. Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Gorzowie Wielkopolskim Kazimierza Pórolniczaka do naczelnika Wydziału III Departamentu III „A” MSW z dnia 12 sierpnia 1981 r.

4 AIPN, IPN BU 0236/243, t. 9, k.92. Tezy na konferencję. 12 września 1981 r.

5 S. Cenckiewicz, *Od „Klanu” do „Renesansu”. Operacje Służby Bezpieczeństwa wobec kierownictwa „Solidarności” w latach 1980–1982*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002 nr 12, s. 43.

6 Zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku [dalej: AIPN Gd], IPN Gd 003/166 t. 21, k. 67–68. Meldunek nr 11 zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Gdańsku Sylwestra Paszkiewicza dla wiceministra spraw wewnętrznych Adama Krzysztoporskiego i dyrektora Departamentu III „A” MSW Władysława Ciastonia z dnia 28 września 1981 r.

ocenie (krytyce) związkowych doradców i w ogóle nadmiaru osób z wyższym wykształceniem wśród delegatów⁷.

Znany też zadania stawiane Konsikowi w związku ze zjazdem przez gorzowską bezpiekę. W myśl opracowanego na początku września 1981 r. planu operacyjnego miał być wykorzystywany (wraz z innym tajnym współpracownikiem – „Markiem” czyli Ryszardem Kotarskim⁸) „do wzbudzenia wśród delegatów wątpliwości co do demokratycznych zasad wyboru delegatów na zjazd przez poszczególne regiony w celu ewentualnego storpedowania zjazdu”. Miał to jednak czynić dyskretnie, aby nie zmniejszać swych szans na wybór do władz związku – zalecano mu bowiem „aby zajmował taką postawę, która umożliwiłaby mu wybór do władz Związku”⁹.

Wybrany podczas zjazdu do Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” Konsik uczestniczył w jej pierwszym posiedzeniu w dniu 8 października 1981 r. Nie omieszkał oczywiście zrelacjonować jego przebiegu Służbie Bezpieczeństwa. Cztery dni później (jeszcze podczas pobytu w Gdańsku) udało mu się przekazać telefonicznie krótką informację ustną – dłuższej relacji nie zdał, gdyż nie miał możliwości spotkać się z prowadzącym go funkcjonariuszem SB. Informował o przebiegu posiedzenia oraz o poglądach „niektórych członków Komisji Krajowej”. Twierdzili oni (podobnie zresztą jak pracownicy ZWCh „Chemitex-Stilon”, których opinię przywoływał), że „Wałęsa utworzył sobie dyspozycyjne prezydium, całkowicie mu podporządkowane i uległe”¹⁰.

O sytuacji w Komisji Krajowej tajny współpracownik „Merkury” donosił również 19 listopada 1981 r. W jego ocenie KK miała być „znacznie bardziej umiarkowana” od funkcjonującej przed zjazdem Krajowej Komisji Porozumiewawczej. Stwierdzał przy tym, że co prawda ostatnio podjęte uchwały wskazują na radykalizm członków Komisji Krajowej, ale jak twierdził, w rzeczywistości członkowie KK „nie mają zdecydowanego zdania i są bardzo chwiejni”. Dodawał przy tym: „wystarczy zdecydowany, który narzuci i ukierunkuje styl pracy”. Wskazywał też bardziej radykalnych oraz umiarkowanych, jego zdaniem, członków KK¹¹.

7 Zob. AIPN Gd, IPN Gd 003/166 t. 21, k. 98. Meldunek nr 17 zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Gdańsku Sylwestra Paszkiewicza dla wiceministra spraw wewnętrznych Adama Krzysztoporskiego i dyrektora Departamentu III „A” MSW Władysława Ciastonia z dnia 29 września 1981 r. W ocenie TW „Merkurego” w I KZD miało uczestniczyć około 60% osób z wyższym wykształceniem, a delegaci na zjazd mieli twierdzić, iż „«docenty i doktory» prowadzą związek na manowce”. W związku z czym miały być tworzone „koalicje zwolenników robotników przeciwko wszelkiego rodzaju doradcom naukowcom”.

8 Zob. D. A. Rymar, *Radio „Solidarność” w Gorzowie Wielkopolskim w latach 1982–1989*, Szczecin 2009, s. 17.

9 AIPN, IPN BU 0236/270, k. 166-167. Plan operacyjnego zabezpieczenia przez Służbę Bezpieczeństwa KW MO w Gorzowie Wielkopolskim I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” w okresie od 2 września 1981 r. do 5 października 1981 r. 3 września 1981 r.

10 Zob. AIPN, IPN 0236/270, k. 189-190. Informacja kierownika Sekcji III Wydziału III „A” KW MO w Gorzowie Wielkopolskim Jerzego Pilitowskiego z dnia 12 października 1981 r.

11 AIPN, IPN 0236/270, k. 205-206. Wyciąg z informacji tajnego współpracownika pseudonim „Merkury” z dnia 19 listopada 1981 r.; Jako przykład chwiejności członków Komisji Krajowej przytaczał dwukrotne głosowanie nad propozycją Zbigniewa Bujaka przeprowadzenia strajku w zakładach zbrojeniowych, którego wyniki były diametralnie odmienne. W pierwszym przypadku zdecydowana większość członków KK była za, a w powtórzonym przeciw.

Konsik współpracował ze Służbą Bezpieczeństwa również po wprowadzeniu stanu wojennego. Niestety niewiele na ten temat wiadomo.

W pierwszych dniach stanu wojennego dążył (prawdopodobnie na zlecenie SB) do zakończenia strajku w Zakładach Włókien Chemicznych „Stilon” w Gorzowie Wielkopolskim. W związku z zajmowaną postawą (apele o przerwaniu protestu, niewiara w jego sukces) został nawet wieczorem 16 grudnia 1981 r. usunięty ze składu komitetu strajkowego¹².

W maju 1982 r. został internowany. Zwolniono go w lipcu tr. Było to jednak jedynie pociągnięcie taktyczne, gdyż jego współpraca trwała nadal. W kolejnych latach informował m. in. o spotkaniach z Bogusławem Gruszczyńskim oraz o stosunku swego rozmówcy do podziemia¹³. Co ciekawe, jedną z tych rozmów Konsik miał nawet zacząć od... postaci Jerzego Pilitowskiego, czyli swego oficera prowadzącego¹⁴.

Mimo nader niekompletnej dokumentacji nie ulega zatem wątpliwości, że Anatol Konsik nie tylko informował funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa o działalności swych kolegów z „Solidarności”, ale też wykonywał zadania skierowane przeciwko nim.

Nie sposób natomiast określić na ile był szkodliwym agentem. Ani też w jaki sposób, na jakiej podstawie został zwerbowany do współpracy i czy za nią otrzymywał wynagrodzenie¹⁵.

12 Zob. Z. Bodnar, *Działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w ZWCh „Stilon” w Gorzowie Wielkopolskim (13 grudnia 1981 – 21 września 1989)*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1996, nr 3, s. 79. Jak wspomina Zbigniew Bodnar, Konsik po powrocie z posiedzenia Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” został owacyjnie powitany w swoim macierzystym zakładzie, jednak jego apel o rozwałę i prezentowana niewiara w powodzenie protestu spowodowały wygwizdanie go. Postawa Konsika przyczyniła się do spadku liczby strajkujących z około 2500 do 100-150 osób (tamże, s. 75).

13 Zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Radomiu [dalej: IPN Ra], IPN Ra 05/687, k. 23. Wyciąg z informacji tajnego współpracownika pseudonim „Merkury” z dnia 15 lipca 1982 r.; AIPN Ra, IPN Ra 05/687, k. 32. Wyciąg z informacji tajnego współpracownika pseudonim „Merkury” z dnia 9 czerwca 1983 r. oraz AIPN Ra, IPN Ra 05/687, k. 33. Wyciąg z informacji tajnego współpracownika pseudonim „Merkury” z dnia 6 lipca 1984 r.

14 Relacja Bogusława Gruszczyńskiego z 1 października 2009 r., zebrana przez autora.

15 Niestety próby autora skontaktowania się z Panem Anatolem Konsikiem zakończyły się niepowodzeniem.

Dariusz A. Rymar
Gorzów

Nieznane fakty z życia Andrzeja Gordona (1945–1992). Przyczynek do gorzowskiej biografistyki

Na początku bieżącego roku ukazał się artykuł Marty Marcinkiewicz (historyk z Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie) opisujący próby utworzenia w Gorzowie w roku 1979 oddziału Konfederacji Polski Niepodległej¹. Autorka opublikowała w nim kilka dokumentów dotyczących działań SB wobec osób zaangażowanych w rozmowy nad utworzeniem KPN. Byli to m. in. działacze gorzowskiego Oddziału Wojewódzkiego Stowarzyszenia „PAX” Wojciech Szczepanowski² i Jerzy Sikora³. W czasie drugiego pobytu w Gorzowie (14-17 września 1979) w domu Jerzego i Alicji Sikorów nocował znany działacz KPN Romuald Szeremietiew⁴, który w nadwarciańskim mieście próbował pozyskać nowych działaczy do KPN. W trakcie tej wizyty został razem z Alicją Sikorą zatrzymany na ulicy przez SB. Sikorę zwolniono po krótkim przesłuchaniu, natomiast Szeremietiew został zwolniony dopiero po 48 godzinach. W jednym z dokumentów upublicznionych przez M. Marcinkiewicz czytamy, że w czasie tej wizyty SB próbowała dowiedzieć się czegoś więcej o pobycie Szeremietiewa u Sikorów poprzez

-
- 1 Marta Marcinkiewicz, *Nieudana reforma Stowarzyszenia PAX i próby utworzenia Konfederacji Polski Niepodległej w Gorzowie Wielkopolskim*, „Dzieje Najnowsze” 2010 R. XLII/1.
 - 2 Wojciech Szczepanowski (ur. 14 II 1945). Prawnik, działacz Oddziału Wojewódzkiego PAX w Zielonej Górze (1967–75), potem w Gorzowie (1975–82), przewodniczący OW PAX w Gorzowie (1975–82). Uczestnik „stolika nr 1” w gorzowskim KMPiK. Uczestnik spotkań mających na celu powołanie KPN w Gorzowie (1979). Razem z J. Sikorą z PAX i in. współredagował „Solidarność Gorzowska” (do wiosny 1981). Internowany w okresie 13 XII 1981 – 23 II 1982 w Wawrowie i Głogowie. Następnie w okresie styczeń 1983 – 1989 współredaktor drugoobiegowego „Feniksa” (pisywał pod pseudonimami „Ostoja” i „Gorzowski”). Działacz Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Kontrolowany przez SB w ramach SOR „Grom” – wykorzystywanie PAX do działań niezgodnych z linią stowarzyszenia (14 XII 1977 – 3 III 1984); „Desperaci” – kolportaż „Feniksa” (16 XII 1985 – 24 II 1987) i „Faryzeusze” (21 X 1986 – 29 II 1987).
 - 3 Jerzy Sikora (ur. 20 XII 1941 – zm. 14 XI 1996). Absolwent Studium Nauczycielskiego w Gorzowie (1962) i historii na UAM w Poznaniu (1978). Nauczyciel, później pracownik Stowarzyszenia PAX w Gorzowie (1968–82), następnie teatru w Gorzowie (1983–89), Wojewódzkiego Domu Kultury (1989–90), kierownik „Lamusa” (1990–91) i sekretarz, zastępca redaktora naczelnego w Gorzowskiej Oficynie Wydawniczej (1991–96). Członek założyciel Gorzowskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (1971). W roku 1980 zgłosił się do MKZ i współredagował jego biuletyn „Solidarność Gorzowska”. Po krótkim czasie zrezygnował z niego. Radny miejski (1978–1984). Kontrolowany przez Wydział IV SB w ramach KE/SOR „Grom” (15 III 1976/2 X 1979 – 14 III 1984).
 - 4 Romuald Szeremietiew (ur. 25 X 1945), współpracownik organizacji niepodległościowej „Ruch”, działacz SD (1966–70), działacz Stowarzyszenia PAX (1974–78), Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela (od 1979) i Konfederacji Polski Niepodległej (od 1979) (www.szeremietiew.pl).